

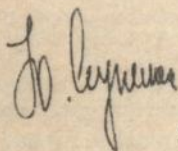
Інститут аграрної економіки
Української академії аграрних наук

УДК 358.952.2:631+664

ЛУПЕНКО Юрій Олексійович

**АКЦІОНЕРНІ ВІДНОСИНИ
В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ
(методологія і організація)**

08.07.02 - Економіка сільського господарства і АПК

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 1997

АВ 38.890

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті аграрної економіки Української академії аграрних наук.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор,
академік УААН
Саблук Петро Трохимович,
директор Інституту аграрної економіки УААН

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор,
академік УААН
Борщевський Петро Прокопович,
заступник голови Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України

доктор економічних наук, професор,
академік УААН
Гайдуцький Павло Іванович,
директор Аграрного інституту науково-виробничого акціонерного товариства "АГРОІНКОМ"

доктор економічних наук
Коваленко Юрій Сергійович,
головний науковий співробітник
Інституту аграрної економіки УААН

Провідна установа:

Київський національний економічний університет,
кафедра аграрного менеджменту,
м. Київ

Захист дисертації відбудеться 16 грудня 1997 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.350.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук в Інституті аграрної економіки УААН (252127, м. Київ-127, вул. Героїв оборони, 10, конференц-зал, 3-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту аграрної економіки УААН (м. Київ, вул. Героїв оборони, 10, 2-й поверх).

Автореферат розісланий 15 листопада 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Малік М.Й.

ЛНБ України ім.В.Стефаника
00751649 (W)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В економіці України агропромисловий комплекс завжди відігравав особливу роль, що зумовлювало постійну зацікавленість держави у його регулюванні. Звичайно, більшості галузей АПК, особливо сільськогосподарському виробництву, притаманний досить широкий спектр специфічних особливостей, починаючи з прямої залежності результатів діяльності від біологічних факторів і закінчуючи виключною роллю кінцевого продукту у задоволенні першочергових потреб людини. Це накладає свої особливості на характер і зміст економічних відносин в АПК, тобто тягне за собою необхідність застосування тут особливих механізмів регулювання, зокрема і щодо діяльності акціонерних товариств.

В процесі діяльності акціонерних товариств, зокрема, формуються і певна група специфічних відносин, які сьогодні часто називають акціонерними. Ці відносини є відносно новим для сучасної економіки України явищем. Їх новітня історія, якщо не брати до уваги дожовтневий (1917 р.) "НЕПівський" період, налічує менше десятка років. Розпочавшись з впровадження акцій трудового колективу, які випускали окремі підприємства, переважно з метою інвестування виробництва за рахунок коштів своїх працівників та підвищення мотивації їх трудової діяльності, ці відносини логічно перейшли до випуску повноцінних акцій як ключового елементу ринку цінних паперів. І сьогодні працюють вже тисячі акціонерних товариств, які не тільки виробляють продукцію, виконують роботи, надають послуги, а й є активними учасниками фондового ринку як емітенти акцій.

Наприклад, у системі колишнього Мінсільгоспвиробництва України станом на 1.01.1997 р. функціонували понад 3 тис. акціонерних товариств, а у сільському господарстві шляхом приватизації майна державних підприємств було створено 828 відкритих акціонерних товариств.

Тому вивчення особливостей формування та функціонування акціонерних відносин в Україні, ґрунтовний аналіз їх теорії і практики, оцінки перспектив та можливих наслідків, зокрема і з врахуванням галузевої специфіки, може бути певною базою для спрямування розвитку таких відносин у бажаному напрямку, для чіткого усвідомлення свого вибору кожним потенційним їх учасником, для оцінки власних можливостей і здобутків у випадку прийняття того чи іншого рішення. При-

чому особливе значення має вивчення економічної сторони розвитку таких товариств, оскільки вони є своєрідними економічними інструментами реалізації економічних інтересів певної частини населення чи суб'єктів підприємницької діяльності. Слід також підкреслити, що аналогії з зарубіжними країнами спрацьовують далеко не завжди внаслідок різних законодавчих підходів, різних пріоритетів реформ.

Для становлення акціонерних відносин особливе значення мають, насамперед, вітчизняні наукові розробки, що враховують особливості поточного періоду розвитку економіки України. Однак переважна більшість наукових досліджень у сфері економіки пов'язана з становленням акціонерних відносин в Україні, стосується, в основному, емісійної діяльності акціонерних товариств та обігу акцій на ринку цінних паперів. Залишаються актуальними і проблеми організаційно-економічного регулювання створення та діяльності таких товариств і внутрішніх відносин у них.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалось протягом 1987-1997 рр. в Інституті аграрної економіки УААН в рамках наступних наукових програм:

- Науково-технічна програма на 1986-1990 рр. по проблемі "Розробити і впровадити систему заходів по подальшому розвитку агропромислового комплексу, підвищення ефективності використання його виробничого потенціалу, вдосконалення господарського механізму в Українській РСР", сформованої на основі науково-технічних програм 0.05.10, 0.05.11, 0.05.14, затверджених постановою ДКНТ СРСР від 30 жовтня 1985 р. № 555, Координаційного плану НДР на 1986-1990 рр. по розробці і вдосконаленню нормативів для планування розвитку сільського господарства, затвердженого Держпланом СРСР 27 вересня 1984 р. та цільової комплексної програми "Праця";
- програма наукових досліджень Українського науково-дослідного інституту економіки агропромислового виробництва ім. О.Г. Шліхтера, сформована на виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 27 грудня 1990 р. № 390 "Про прискорення розвитку фундаментальних і прикладних досліджень по підвищенню ефективності використання науково-технічних розробок у розв'язанні продовольчої проблеми" (1991-1995 рр.);
- програма наукових досліджень Інституту аграрної економіки УААН на 1996-2000 рр. по проблемі "Розробити методологічні та ор-

ганізаційно-економічні засади розвитку підприємництва та кооперації в агропромисловому виробництві”.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування теорії і практики організаційно-економічного регулювання та використання відносин, які виникають в процесі випуску та обігу акцій господарськими структурами агропромислового комплексу.

В процесі досягнення поставленої мети вирішувались наступні основні завдання:

- визначення акціонерних відносин як економічної категорії та її місця в системі економічних відносин;
- обґрунтування акціонерної власності як особливої форми приватної власності, що визначає характер і зміст акціонерних відносин;
- визначення основних напрямків формування акціонерних відносин в АПК та характеристика основних типів акціонерних товариств, особливостей їх створення, внутрішньої структури та змісту відносин між її елементами;
- обґрунтування методологічних підходів та розробка методики регулювання акціонерних відносин в процесі управління діяльністю, обігом акцій, формування дивідендної політики та реструктуризації акціонерних товариств;
- обґрунтування методологічних підходів та розробка методики комплексної оцінки акціонерних відносин з врахуванням особливостей функціонування АПК;
- обґрунтування методологічних підходів та розробка методики організаційно-економічного моделювання акціонерних відносин в АПК;
- розробка основних перспективних моделей (схем) акціонерних товариств для окремих галузей АПК.

Предметом дослідження стала сукупність організаційно-економічних відносин, які складаються між фізичними і юридичними особами в процесі створення та функціонування акціонерних товариств.

Об'єктами дослідження були акціонерні товариства, основним напрямком діяльності яких є сільськогосподарське і пов'язане з ним промислове виробництво та обслуговування сільського господарства, а також сільськогосподарські підприємства, які використовують окремі елементи акціонерних відносин.

ЛНБ ім. В. Стефанишина
АН України

Теоретичною і методологічною базою дослідження послужили діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ, а також теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань формування та регулювання економічних відносин, фондового ринку, створення і діяльності акціонерних структур тощо, законодавчі та інші нормативні документи з питань розвитку агропромислового комплексу, приватизації та реформування об'єктів АПК.

В процесі дослідження використовувались абстрактно-логічний, монографічний, розрахунково-конструктивний, статистико-економічний, системного та порівняльного аналізу, експериментальний, соціологічний, аналізу сценаріїв, економіко-математичного моделювання та інші методи проведення економічних досліджень.

Інформаційною базою дослідження послужили офіційні документи, статистичні та інші інформаційні матеріали органів державного управління, самих акціонерних товариств, наукових та інформаційно-публіцистичних видань, власних монографічних досліджень і опитувань автора.

Наукова новизна одержаних результатів. В процесі дослідження розроблена цілісна методологія формування та регулювання акціонерних відносин з врахуванням специфіки галузей АПК. Ця методологія охоплює ряд нових наукових результатів, ступінь новизни та зміст яких характеризується наступними параметрами:

- обґрунтовані теоретичні основи організаційно-економічного моделювання акціонерних структур в АПК;
- сформована цілісна теорія акціонерних відносин, яка включає наукове визначення основних понять, класифікаційні характеристики ключових елементів (суб'єктів та об'єктів), методологічні підходи до оцінки, моделювання та регулювання цих відносин;
- удосконалено методологічні підходи до проведення наукового дослідження окремих сфер економічних відносин, зокрема акціонерних;
дістали подальший розвиток:
- наукове визначення категорії "акціонерні відносини", класифікація та визначення акціонерних товариств, теорія контрольного пакета акцій з врахуванням специфіки законодавства України;

- теоретичні підходи до економічного регулювання акціонерних відносин через використання різних аспектів управління та реструктуризації акціонерних товариств;
- теоретичне обґрунтування комплексної оцінки акціонерних відносин в умовах перехідної економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові результати можуть використовуватись при розробці нормативних документів та науково-практичних рекомендацій, у процесі дослідження проблем формування різних сфер економічних відносин при створенні і оцінці акціонерних товариств в АПК та регулюванні окремих сторін їх діяльності. Зокрема, практичне значення мають:

- методологічна схема дослідження та аналізу акціонерних відносин як однієї з сфер економічних відносин;
- методика створення та регулювання діяльності акціонерних товариств;
- методика комплексної оцінки акціонерних відносин;
- методика економічного регулювання акціонерних відносин, зокрема управління товариством та обігом акцій, дивідендної політики, реструктуризації акціонерних товариств;
- методика організаційно-економічного моделювання акціонерних відносин в АПК;
- методичні підходи до створення сільськогосподарського акціонерного товариства шляхом реорганізації колективного сільськогосподарського підприємства;
- механізм реорганізації агропереробного акціонерного товариства шляхом залучення сільськогосподарських товаровиробників;
- моделі міжгалузевих акціонерних товариств, зокрема об'єднань підприємств, навчально-виробничих та дослідно-виробничих товариств.

Методика створення та регулювання діяльності акціонерних товариств, зокрема і в процесі приватизації майна державних сільськогосподарських та переробних і агросервісних підприємств, механізм створення сільськогосподарського акціонерного товариства шляхом реорганізації колективного сільськогосподарського підприємства, міжгалузевих акціонерних товариств знайшли відображення у окремих нормативних документах, науково-практичних рекомендаціях, які застосовуються у підприємствах АПК України.

Особистий внесок здобувачь. Практично всі положення методології формування та регулювання акціонерних відносин в АПК, які складають зміст дисертації, є особистими розробками автора. Їх застосування буде сприяти прискореному і цілеспрямованому реформуванню агропромислового комплексу, формуванню конкурентноздатних підприємницьких структур на приватній основі. В розробках щодо концентрації власності співавторами розроблені питання розподілу колективної власності та її приросту. В розробках щодо реформування дослідних господарств автором розроблені питання приватизації майна та організаційно-економічного механізму створення акціонерних товариств.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні і практичні розробки, одержані в процесі дослідження і відображені в дисертації, неодноразово апробувались на різних науково-практичних конференціях і семінарах, в тому числі і міжнародних, на тематичних нарадах та курсах підвищення кваліфікації працівників АПК, зокрема на:

Всесоюзній науково-практичній конференції "Ринкові відносини, приватизація, форми господарювання" (Ставрополь, 1991 р.); науково-практичній конференції "Ринкові перетворення аграрного виробництва: реформування відносин власності, форм господарювання і економічного механізму їх функціонування" (Дніпропетровськ, 1992 р.); науково-практичній конференції "Економічні і соціальні проблеми розвитку українського села" (Львів, 1993 р.); міжнародному симпозіумі економістів-аграрників "Аграрні реформи в країнах СНД, Центральної і Східної Європи при переході до ринкових відносин (науководслідні та навчальні аспекти)" (Київ, 1993 р.); міжнародній економічній конференції "Перетворення сільського господарства в Україні: досвід, перспективи" (Київ, 1995 р.); науково-практичній конференції з проблем розвитку форм господарювання на селі (Київ, 1997 р.) та ін.

Окремі з науково-практичних розробок включені до Законів України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" (1996 р.), "Про сільськогосподарську кооперацію" (1997 р.), нормативних документів з питань приватизації майна державних підприємств АПК, науково-практичних рекомендацій, які використовуються в процесі реформування підприємств АПК.

В процесі дослідження наукові розробки впроваджувалися безпосередньо автором на підприємствах АПК, зокрема Донецької, Київської, Одеської, Хмельницької та інших областей.

Публікації. Результати дослідження опубліковані у 5-ти наукових монографіях, 17-ти науково-методичних та практичних рекомендаціях і посібниках, 11-ти статтях у наукових журналах, збірниках та матеріалах науково-практичних конференцій і семінарів загальним обсягом 34.8 авторських друкованих аркуші.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація викладена на 364 сторінках комп'ютерного тексту, містить 32 таблиці і схеми і один додаток. Список основної використаної літератури включає 160 найменувань.

Структура роботи:

Вступ.

Розділ 1. Акціонерні відносини як самостійна система.

- 1.1. Методологія дослідження.
- 1.2. Суть та зміст акціонерних відносин.
- 1.3. Власність в системі акціонерних відносин.

Розділ 2. Акціонерні товариства як організаційно-правова форма підприємницької діяльності.

- 2.1. Основні типи акціонерних товариств.
- 2.2. Організаційно-економічна структура акціонерних товариств.
- 2.3. Механізм створення акціонерних товариств.

Розділ 3. Формування акціонерних відносин в АПК.

- 3.1. Основні напрямки сучасного розвитку акціонерних відносин.
- 3.2. Акціонерні відносини при приватизації майна підприємств.
 - 3.2.1. Товариства, створені в процесі приватизації майна державних сільськогосподарських підприємств.
 - 3.2.2. Товариства, створені в процесі приватизації майна підприємств переробної та обслуговуючої сфери АПК.
 - 3.2.3. Товариства, створені в процесі реорганізації міжгосподарських підприємств і організацій.
- 3.3. Акціонерні відносини при реорганізації недержавних сільськогосподарських підприємств.

Розділ 4. Регулювання акціонерних відносин.

- 4.1. Управління акціонерним товариством.
- 4.2. Управління обігом акцій.
- 4.3. Формування пакетів акцій.
- 4.4. Дивідендна політика.
- 4.5. Реструктуризація товариств.

Розділ 5. Оцінка акціонерних відносин.

- 5.1. Методологічні підходи до оцінки акціонерних відносин.
- 5.2. Механізм реалізації оцінки акціонерних відносин.

Розділ 6. Моделювання акціонерних відносин. 6.1. Принципи моделювання акціонерних відносин. 6.2. Основні моделі акціонерних товариств. 6.3. Сільськогосподарське акціонерне товариство. 6.4. Агропереробне акціонерне товариство. 6.5. Міжгалузеві моделі акціонерних товариств. 6.5.1. Об'єднання підприємств. 6.5.2. Навчально-виробничі товариства. 6.5.3. Дослідні сільськогосподарські товариства.

Висновки і пропозиції.

Список основної використаної літератури.

Додаток А. Документи про впровадження результатів дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

1. В процесі створення, діяльності, реорганізації чи ліквідації акціонерних товариств як одного з типових явищ ринкової економіки формуються і особливі відносини між учасниками цих процесів. Оскільки ці відносини реалізуються в умовах створення і використання акціонерного капіталу, тобто активів акціонерних товариств, а також мають специфічні особливості щодо інших господарських структур, то їх можна виділити як особливу групу відносин - акціонерних.

Природно, що вже сам факт існування останніх акціонерних відносин зумовлює необхідність їх дослідження. Вихідними позиціями такого дослідження, на базі яких воно має здійснюватись, є:

- діалектична єдність і суперечливість явища і його оточення;
- ідеологічна підпорядкованість інтересам Людини як суб'єкта відносин;
- правова (юридична) відповідність явища, тобто його легітимність в рамках чинного законодавства;
- реальність реалізації (практицизм) результатів дослідження;
- ступінь вивченості явища.

Базуючись на таких підходах, дослідження економічних відносин взагалі, і акціонерних, зокрема, має проводитись у такому порядку:

- окреслення системи, що досліджується, тобто вивчення суті акціонерних товариств та змісту акціонерних відносин, що склалися навколо них, їх місця та зв'язків в системі економічних відносин;

- виділення найбільш суттєвих складових системи, тобто визначення елементів акціонерних відносин, їх учасників, сфер і напрямків формування тощо;
- класифікація складових за різними напрямками, тобто розробка принципів класифікації товариств та акціонерних відносин і їх розміщення (групування) відповідно з цими принципами;
- опис класифікаційних груп в залежності від поставленої перед дослідженням мети, тобто характеристика їх різних груп відносин за різними ознаками;
- розробка методичних підходів до оцінки різних варіантів вирішення окремих складових, тобто визначення критеріїв і показників оцінки тих чи інших сторін акціонерних відносин;
- пошук і обґрунтування оптимальних рішень (варіантів), тобто підтвердження доцільності використання того чи іншого варіанту вирішення окремих питань акціонерних відносин за різних умов їх функціонування;
- прогнозування можливих наслідків різних варіантів рішень.

В процесі дослідження встановлено, що акціонерні відносини доцільно розглядати як систему економічних відносин, що складаються між учасниками процесу випуску та обігу акцій. В більш широкому трактуванні вони являють собою сукупність відносин, що складаються між фізичними та юридичними особами в процесі об'єднання коштів (капіталів), їх використання та одержання прибутку через випуск й обіг акцій як особливого виду цінних паперів.

Систему акціонерних відносин складають, з одного боку, їх суб'єкти (учасники), а з іншого правові, організаційні та економічні аспекти участі цих суб'єктів у процесі випуску, обігу, вилучення з останнього акцій. Тобто ядром такої системи є акції як своєрідні титули власності. По відношенню до акцій формуються певні групи суб'єктів акціонерних відносин, які вступають між собою у різного роду відносини.

Суб'єктами акціонерних відносин є фізичні та юридичні особи, які в тій чи іншій формі приймають участь у процесах купівлі-продажу і використання акцій, створення, діяльності, реорганізації чи ліквідації акціонерних товариств, тобто:

- потенційні (на етапі створення товариства) або фактичні власники акцій (фізичні особи, підприємства, організації, установи), в тому числі і засновники товариства;

- акціонерне товариство як суб'єкт власності і підприємницької діяльності;
- держава в особі органів законодавчої, виконавчої та судової влади, які приймають участь у регулюванні тих чи інших сторін створення, діяльності, реорганізації чи ліквідації акціонерних товариств та ринку цінних паперів;
- підприємства, організації, установи, які приймають участь у процесі купівлі-продажу акцій чи їх використанні (фінансові посередники, інститути фондової біржі, холдингові, трастові компанії, банки та ін.).

Зазначені суб'єкти прямо чи опосередковано вступають у відносини між собою чи з акціонерним товариством з приводу купівлі-продажу і використання акцій, формування (створення), функціонування, реорганізації чи ліквідації товариства. Тобто акціонерні відносини формуються за конкретними напрямками, кожен з яких відображає конкретну сферу їх виникнення чи дії. Виділення цих напрямків за різними ознаками дає можливість дати характеристику конкретним відносинам, простежити їх причинні зв'язки, економічний зміст, вираження в конкретних формах тощо.

На основі результатів дослідження виділені найбільш суттєві ознаки акціонерних відносин, згідно з якими розроблена їх класифікація (табл. 1), дається розгорнута характеристика окремих виділених у класифікації видів акціонерних відносин, аналізується вплив на них галузевих особливостей агропромислового комплексу.

В основі акціонерних відносин як складової частини економічних відносин лежать відносини власності. Серед різноманіття форм власності окремо можна виділити і акціонерну власність, тобто власність, суб'єктом якої є акціонерне товариство як специфічна форма об'єднання власників.

В дисертації обґрунтовується, що акціонерна власність є корпоративною формою приватної (не колективної) власності, яка формується за рахунок опосередкованого акціями об'єднання індивідуальних капіталів і функціонує на умовах спільного володіння, поєднання спільного і індивідуального привласнення та розпорядження акціями. Особливий статус акціонерної власності зумовлюється, в основному, відмінним від інших форм (колективної, кооперативної, інших видів господарських товариств), порядком її формування,

Таблиця 1. Класифікація акціонерних відносин

Класифікаційна ознака	Види акціонерних відносин
Предмет відносин	Заснування товариства Випуск акцій Купівля-продаж акцій Розподіл і одержання доходів Участь в управлінні Здійснення прав і обов'язків Реєстрація (внутрішня, державна) Передача-набуття прав
Зміст відносин	Організаційно-правові Фінансово-економічні Управлінські (контрольні)
Склад учасників (суб'єктів)	Індивідуальні (фізичних осіб) Представницькі (юридичних осіб) Змішані
Юридичний статус учасників	Між фізичними особами Між юридичними особами Змішані
Форма прояву	Угода засновників Статут Зобов'язання придбати акції Оплата акцій Голосування Робота в органах товариства Одержання дивідендів Користування пільгами Одержання і виконання доручень Одержання інформації Передача прав
Форма реалізації	Юридичне право Економічна відповідальність Грошово-матеріальна винагорода Трудова участь (в органах товариства)
Форма участі суб'єктів	Персональна (пряма) Опосередкована (представництво)
Термін дії	Постійні Строкові Разові

управління та розподілу доходів з наслідок використання при цьому акцій.

2. Акціонерні відносини складаються в рамках або навколо своєрідних організаційних структур - акціонерних товариств. Законодавче визначення цього товариства, як показали результати дослідження, є неповним щодо економічного змісту відносин, які складаються у процесі його формування і діяльності. Більш повно цей зміст відображує визначення акціонерного товариства як суб'єкта підприємницької діяльності, статутний фонд якого створений за рахунок випуску і розміщення попередньо визначеної кількості акцій рівної номінальної вартості на умовах угоди і обмеженої відповідальності учасників.

Таке визначення, зокрема, дає можливість уникнути окремих суперечливих трактувань щодо акціонерних товариств, а також, в певній мірі, доповнює законодавче визначення за рахунок підкреслення порядку формування статутного фонду.

Акціонерним товариствам притаманні певні специфічні ознаки, визначення максимально повного переліку яких дає змогу не тільки виділити такі структури серед інших видів господарських товариств, а й оцінити саме товариство за певними параметрами. В дисертації визначено основні ознаки акціонерного товариства, якими, зокрема, є наявність акцій як специфічного виду цінних паперів, обмежена відповідальність учасників, необмежена кількість учасників та підписний характер їх участі у товаристві та ін.

На основі результатів досліджень та напрацьованого у науковій літературі матеріалу розроблена класифікація акціонерних товариств (табл. 2).

Акціонерне товариство, за внутрішньою будовою, є досить складним формуванням. З економічної точки зору у ньому можна виділити два рівні організаційної структури. Перший з них складають елементи власне товариства як об'єднання групи суб'єктів ("структура товариства"), другий - елементи товариства як підприємства, установи чи організації ("господарська структура").

На основі системного вивчення внутрішньої структури акціонерних товариств нами визначено їх типову організаційно-економічну схему, що включає цілісну систему взаємопов'язаних елементів, діяльність яких підпорядкована інтересам базового елемента - акціонерам в особі загальних зборів. Основними елементами структури є

Таблиця 2. Класифікація акціонерних товариств

Ознака	Типи товариств
Вид товариства (спосіб розміщення акцій)	Закрите Відкрите: засновники володіють більшістю голосів засновники не володіють більшістю голосів засновником є орган приватизації засновником є орган державної виконавчої влади
Організаційна форма діяльності	Підприємство Фінансово-кредитна установа (банк, страхова компанія, інвестиційна компанія) Господарська організація (хол. инг, біржа тощо)
Юридичний статус засновників	Засноване фізичними особами Засноване юридичними особами Засноване органом приватизації або органом державного управління Змішаний варіант Засноване за участю іноземних юридичних та (або) фізичних осіб
Юридичний статус учасників	За участю тільки фізичних осіб За участю тільки юридичних осіб Змішаний варіант За участю іноземних юридичних та (або) фізичних осіб
Форма власності	Приватне (колективне) Державне (корпоратизоване) Змішане
Спосіб створення	Просте об'єднання коштів і майна Реорганізація підприємства: державного приватного (колективного) зі змішаною власністю
Форма оплати акцій	Створені за рахунок тільки грошових внесків Створені за рахунок грошових, майнових та немайнових внесків Створені за рахунок валютних внесків Змішаний варіант
Сфера діяльності	Виробничі Фінансово-кредитні Торговельні (торгово-заготівельні) Сервісні (будівельні, транспортні, туристичні, іновачі-но-впроваджувальні тощо) Інші (за сферою діяльності) Змішані (поєднання декількох сфер)
Галузь (вид) діяльності	Банки Страхові Промислові Сільськогосподарські Агропромислові Видобувні Торговельні Будівельні Транспортні Науково-впроваджувальні Інші
Внутрішня структура товариства	Товариство-підприємство (простий тип) Холдинг (управління дочірними товариствами) Холдингова компанія (те ж і самостійна діяльність) Складний тип (дочірні підприємства)
Взаємодія внутрішніх структур товариства	З взаємодіючими структурами З автономними структурами Змішаний варіант

органи та структурні підрозділи товариства. Характер взаємовідносин між елементами структури визначає співвідношення різних за інтересами груп акціонерів у різних органах товариства.

За результатами вивчення практики створення акціонерних товариств та з врахуванням вимог чинного законодавства виділені етапи організації таких структур, розроблені методичні підходи до забезпечення реалізації кожного конкретного етапу. Зокрема, визначені основні мотиви для ініціаторів створення акціонерного товариства в галузях АПК, якими є:

- залучення інвестицій для подальшого розвитку або розширення власної діяльності;
- створення потужностей або освоєння напрямків діяльності, прямо чи опосередковано пов'язаних з основною діяльністю ініціатора (продовження технологічного циклу, створення нових елементів інфраструктури, забезпечення власних потреб у конкретній продукції, роботах чи послугах тощо);
- кооперування з суміжними підприємствами для спільного вирішення спільних проблем через об'єднання коштів, зусиль і інтересів;
- реформування відносин власності за збереження цілісності майнового чи господарського комплексу;
- вигідне розміщення власних коштів на власних умовах.

В процесі дослідження сформульовані також методичні підходи щодо вирішення основних проблем процесу створення товариств. В узагальненому вигляді вони включають:

- повна відповідність механізму чинному законодавству;
- максимальне забезпечення інтересів засновників як найбільш зацікавлених осіб у створенні та функціонуванні товариства;
- максимальне поєднання інтересів засновників та інших акціонерів (інвесторів);
- обґрунтованість вибору акціонерного товариства як форми організації діяльності;
- повне попереднє узгодження дій щодо створення товариства між засновниками;
- врахування особливостей порядку створення конкретного типу товариства.

3. Процес формування акціонерних відносин в економіці України відбувається за певними напрямками, зумовленими пріоритетами економічної політики держави та інтересів суб'єктів підприємництва. Нами визначені основні напрямки формування таких відносин в агропромисловому комплексі:

- створення акціонерних товариств у процесі приватизації майна державних підприємств;
- перетворення колективних формувань (колгоспів, колективних сільськогосподарських підприємств, спілок селян, орендних підприємств тощо) у акціонерні товариства;
- створення акціонерних товариств у процесі реформування міжгосподарських підприємств і організацій;
- об'єднання майна та коштів юридичних і фізичних осіб для створення акціонерних товариств;
- випуск акцій з обмеженою сферою обігу колективними формуваннями без створення акціонерних товариств.

Безперечно, формування акціонерних відносин за кожним з виділених напрямків має свою специфіку, що знаходить своє відображення у характері та змісті цих відносин. В зв'язку з цим у дисертації дається розгорнута характеристика основних типів структур, які склалися за кожним напрямком, насамперед відносин, що склелися у них, та аналізуються перспективи розвитку цих відносин.

Зокрема, виділені основні мотиви реорганізації колгоспу чи колективного сільськогосподарського підприємства в акціонерне товариство, якими можуть бути:

- необхідність залучення додаткових фінансових і матеріальних інвестицій або учасників для забезпечення ефективної діяльності й подальшого розвитку сільськогосподарського підприємства;
- створення умов для вільного використання кожним співвласником власної частки майна без вилучення його з обігу у товаристві;
- збереження цілісності підприємства за можливості небажаного порушення єдиного технологічного циклу виробництва або неможливості роз'єднання цілісного майнового комплексу;
- створення і використання авторитету акціонерного товариства як підприємницької структури у ринковому середовищі.

В процесі дослідження розроблені методичні принципи реорганізації недержавних підприємств в акціонерні товариства, а саме:

- дотримання чинного законодавства;
- економічна обгрунтованість доцільності реорганізації (забезпечення конкретної мети);
- максимальне використання переваг акціонерного товариства як форми підприємницької діяльності;
- збереження прав та розмірів власності працівників підприємства;
- забезпечення інтересів засновників в процесі подальшої діяльності;
- формування різного за інтересами складу акціонерів;
- врахування соціально-психологічних настроїв працівників підприємств та можливостей сприйняття реорганізації з боку сьогоднішніх та потенційних партнерів, органів державного управління та ін.;
- наявність підготовлених власних кадрів чи можливостей залучення спеціалістів зі сторони для технічного забезпечення реорганізації та подальшого функціонування товариства як суб'єкта ринку цінних паперів.

4. Розробки теорії акціонерних відносин дають можливість здійснювати їх цілеспрямоване регулювання. Серед управлінських аспектів такого регулювання розглядаються варіанти формування складу органів товариства, співвідношення функцій між ними, місця найманих працівників у відносинах власності. Запропоновано використовувати при формуванні органів товариства представницький принцип на основі наступних методичних підходів:

- суттєвою групою акціонерів (або суттєвим акціонером), яка повинна бути представлена в органах товариства, є група, учасники якої володіють у сукупності 10% голосуючих акцій;
- формування виконавчого органу товариства необхідно здійснювати за пріоритетності представницького підходу, тобто делегування членів цього органу кожним суттєвим акціонером або групою консолідованих акціонерів, які володіють у сукупності 10% голосуючих акцій;
- акціонери, які володіють від 1 до 10 відсотків голосів повинні мати гарантоване представництво у контролюючих органах товариства (спостережній раді, ревізійній комісії).

- голосування у рамках органів товариства має здійснюватись виключно за принципом членства (одна особа - один голос).

Іншим аспектом управління, через який здійснюється регулювання акціонерних відносин, є управління обігом акцій, що включає:

- встановлення обмежень щодо розмірів індивідуального пакета акцій;
- встановлення обмежень щодо переходу права власності на акції товариства від одного акціонера до іншого;
- проведення систематичного аналізу тенденцій обігу акцій та своєчасне надання інформації акціонерам щодо виникнення загрози їх інтересам;
- збереження сприятливого співвідношення між окремими групами акціонерів шляхом скупки товариством власних акцій;
- провокування або підтримка бажаних тенденцій щодо обігу акцій та ін.

В дисертації наводяться основні способи управління обігом акцій, обґрунтовуються види контрольного пакету акцій (рис. 1), необхідність процесу концентрації акцій з метою створення у середовищі акціонерів групи осіб, які, опираючись на більш суттєву частку у статутному фонді, брала на себе більшу відповідальність за діяльність товариства. Аналізуються також і інші способи концентрації власності в акціонерних товариствах, зокрема через залучення стратегічного інвестора, делегування повноважень акціонера та ін., обґрунтовуються переваги кожного з них.

З врахуванням специфіки формування акціонерних товариств в АПК, встановлено основні напрямки концентрації акцій у закритих товариствах, а саме:

- особливий розподіл колективної власності в процесі реорганізації колективних підприємств;
- періодичне збільшення розміру статутного фонду за рахунок поточного приросту майна товариства і особливого розподілу цього приросту між окремими групами акціонерів;
- викуп товариством власних акцій та наступного їх продажу визначеним категоріям акціонерів.

Важливе значення для регулювання акціонерних відносин має правильний вибір дивідендної політики, тобто регулювання процесу нарахування і виплати дивідендів через систему певних норм і заходів для досягнення або підтримання певного стану. Найближчою до

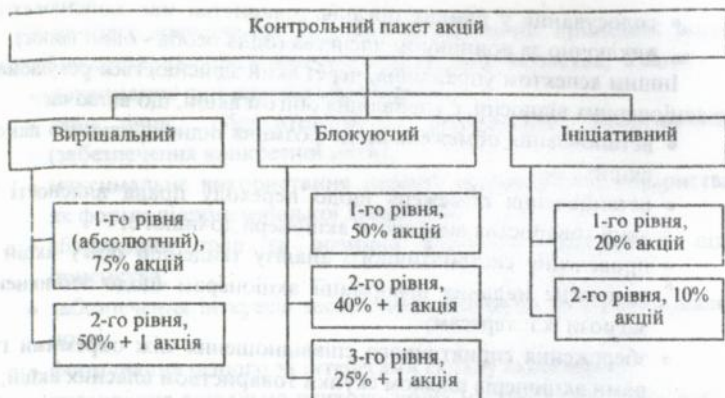

Рис. 1 Структура контрольного пакета акцій акціонерного товариства

оптимальної автор вважає залишкову політику, за якої дивіденди формуються після задоволення всіх інших потреб товариства щодо розподілу власного прибутку. Прибуток товариства при цьому використовується, насамперед, для інвестування його подальшої успішної діяльності, що, по-перше, створює умови для стабільного надходження дивідендів у майбутньому, а по-друге, свідчить про перспективність самого існування самого товариства.

На основі узагальнення теоретичних наробок та практичних варіантів застосування дивідендної політики в товариствах АПК, розроблена загальна схема її формування та реалізації, виділені групи факторів, які впливають на цю політику, а також основні способи (елементи) її реалізації. Зокрема, основними способами здійснення дивідендної політики в сучасних умовах визначені:

- виплата дивідендів акціями товариства;
- придбання товариством власних акцій;
- визначення дати втрати права на одержання дивідендів; встановлення поетапної виплати частини очікуваних дивідендів;
- відмова від виплати дивідендів протягом певного періоду;
- встановлення товарного варіанту виплати дивідендів ;

- рекламування або втаємничення інформації про розмір дивідендів та інші.

За результатами досліджень, сформульовані найбільш загальні принципи дивідендної політики стосовно акціонерних товариств АПК, згідно яких вона повинна забезпечувати:

- формування у акціонерів почуття власника через одержання (чи неодержання) доходу і дивідендів на вкладений капітал;
- підтримання авторитету товариства як стабільно рентабельного перспективного підприємства;
- максимальне використання власних можливостей для фінансування перспективних проєктів та створення необхідних резервів;
- функціонування стабільного джерела доходів для акціонерів, не пов'язаного з їх особистою трудовою участю;
- формування оптимального співвідношення інтересів учасників товариства;
- підвищення інвестиційної привабливості товариства як господарського суб'єкта та ін.

Структурні зміни в економіці зумовлюють досить широку популярність реструктуризації господарських структур. З метою формування бажаних типів акціонерних товариств, розглянуті основні напрямки реструктуризації таких товариств та основні варіанти її здійснення (табл. 3). Зокрема, аналізується схема реструктуризації закритого акціонерного товариства "Донмолпром", за якою було створено 17 відкритих товариств.

Вибір варіанту реструктуризації зумовлюється, насамперед, необхідністю забезпечення інтересів акціонерів, в тому числі і щодо збільшення власних доходів. Такі ж підходи мають бути визначальними і щодо перегляду розмірів та змісту корпоративних прав у процесі здійснення того чи іншого варіанту реструктуризації.

5. Початковий етап розвитку акціонерних відносин в Україні зумовлює не тільки необхідність всебічного вивчення механізму їх становлення та функціонування, а й правильної оцінки тих чи інших сторін таких відносин. Безумовно, таку оцінку, найбільш точну і оперативну має забезпечувати ринок цінних паперів. Однак на сьогодні цей ринок знаходиться на етапі становлення і часто реальна оцінка багатьох його суб'єктів і елементів не в повній мірі відповідає дійсному стану справ. З іншого боку, значна частина товариств в Україні на

Таблиця 3. Результативність основних варіантів реструктуризації акціонерних товариств

№ пп	Варіант реструктуризації	Очікувана результативність
1.	Нова емісія	Залучення коштів Розширення складу засновників Залучення зацікавлених партнерів
2.	Викуп власних акцій з наступним їх цільовим розміщенням або анулюванням	Формування суттєвих власників (власників контрольного пакету акцій) Протидія захвату контрольного пакета Обмеження обігу акцій Збереження структури власності (складу акціонерів) Залучення зацікавлених партнерів
3.	Перетворення закритого товариства у відкрите	Залучення коштів Залучення зацікавлених партнерів Підвищення іміджу товариства
4.	Перетворення відкритого товариства у закрите	Протидія захвату контрольного пакета Обмеження обігу акцій Збереження структури власності (складу акціонерів)
5.	Розукрупнення товариства	Надання повної юридичної самостійності Зміна структури власності (акціонерів) Повне розмежування результатів діяльності Створення конкурентного середовища
6.	Створення дочірніх підприємств	Надання господарської самостійності структурним підрозділам Часткове розмежування результатів діяльності Створення сприятливих умов для цільового співробітництва за конкретними напрямками (інтеграція виробництва, кооперація)
7.	Створення дочірніх товариств	Залучення коштів Розширення складу засновників Залучення потенційних партнерів Надання господарської самостійності структурним підрозділам Часткове розмежування результатів діяльності Створення сприятливих умов для цільового співробітництва за конкретними напрямками (інтеграція, кооперація)
8.	Розширення самостійності структурних підрозділів	Посилення трудової та виробничої мотивації за рахунок підвищення відповідальності за результати діяльності Часткове розмежування результатів діяльності Створення конкурентного середовища в рамках товариства
9.	Приєднання іншої господарської структури (структур)	Розширення власних можливостей (збільшення потужностей, контролю за ринком, товарних партій, залучення нових потужностей, кваліфікованих кадрів тощо) Посилення інтересів (використання спільних можливостей) Збільшення авторитету товариства на ринку (розширення напрямків діяльності, суттєвий розмір статутного фонду, використання авторитету структури, яка приєднується)
10.	Придбання корпоративних прав у іншій структурі	Розширення власних можливостей Посилення інтересів Вигідне розміщення власного капіталу

сьогодні є закритими або відкритими лише формально, тобто їх акції не приймають участі у ринковому обігу і ринок просто не зможе оцінити те, чого на ньому немає.

Крім цього, ринкова оцінка є досить узагальнюючою і не завжди правильно орієнтує тих потенційних учасників акціонерних відносин, інтереси яких не обмежуються тільки прямими доходами (дивідендами). Тобто для окремих категорій учасників таких відносин можуть мати значення проміжні результати їх оцінки, наприклад, при відносному співпаданні (незначній розбіжності) узагальнюючої (ринкової) оцінки щодо подібних акціонерних структур.

Оцінка акціонерних відносин є процесом аналізу і прогнозування характеру та результативності їх дії (прояву). Її метою має бути одержання розгорнутої інформації про можливі наслідки участі у цих відносинах. Причому характер та зміст цієї інформації в значній мірі залежить від її споживачів (замовників), тобто суб'єктів оцінки, якими, до речі, можуть бути не тільки фактичні, а й потенційні учасники цих відносин.

В дисертації на конкретних прикладах (відкритих акціонерних товариств "Укрояліжирпром", "Донецький м'ясокомбінат" та ін.) показано механізм реалізації зазначеної схеми, зокрема виділені основні характеристики оцінки акціонерних відносин, які дають можливість застосовувати її на практиці (табл. 4).

6. Практичне використання теорії акціонерних відносин дозволяє створювати акціонерні товариства з певними якісними характеристиками. Тобто вибираючи певні варіанти конкретних рішень, ініціатори створення товариства, виходячи з власних бажань, прагнень і можливостей, можуть попередньо змоделювати характер та зміст відносин, які складатимуться у товаристві.

Зміст процесу моделювання акціонерних відносин зводиться до пошуку конкретних варіантів рішень за його ключовими елементами та надання цим рішенням нормативного характеру, тобто закріплення в установчих та внутрішніх документах акціонерного товариства. Відповідно моделювання акціонерних відносин є моделюванням акціонерного товариства, яке відповідає певним вимогам.

З врахуванням ключових факторів, які суттєво впливають на характер та зміст акціонерних відносин, автор виділяє наступні ключові елементи організаційно-економічного моделювання акціонерних товариств:

Таблиця 4. Основні характеристики оцінки акціонерних відносин

Сфера оцінки	Ключові елементи	Результати оцінки
Аналіз зовнішніх атрибутів товариства	Вид товариства Перспективність галузі Авторитет на ринку Авторитет керівництва	Оглядова характеристика товариства як суб'єкта підприємницької діяльності
Аналіз установчих документів	Вид товариства Авторитет засновників Розмір статутного фонду Умови придбання акцій Права акціонерів Напрямки діяльності Дивідендна політика	Прогнозування можливих наслідків діяльності товариства
Аналіз інформації про емісію акцій	Вид товариства Перспективність галузі Авторитет на ринку Умови придбання акцій Результати та напрямки діяльності Розподіл статутного фонду Права акціонерів Дивідендна політика	Прогнозування можливих наслідків участі у товаристві
Аналіз акцій	Співвідношення між видами акцій Співвідношення між видами вартості акцій Доходність акцій Умови обігу акцій	Визначення перспективності купівлі-продажу акцій
Аналіз виробничого потенціалу	Розмір, структура та динаміка основних засобів і об'ємових коштів та їх використання	Прогнозування виробничих можливостей товариства
Аналіз обсягів виробництва	Обсяги, структура та динаміка виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг)	Прогнозування виробничих можливостей товариства та їх тенденцій
Аналіз фінансового стану	Ліквідність Платоспроможність Рентабельність	Прогнозування фінансових можливостей товариства
Аналіз ефективності діяльності	Рентабельність виробництва Фінансова віддача	Прогнозування перспективності товариства
Аналіз інформації про діяльність товариства	Розмір статутного фонду Дивідендна політика Результати та напрямки діяльності Фінансовий стан Ефективність діяльності	Прогнозування перспективності товариства
Аналіз складу акціонерів	Співвідношення різних категорій акціонерів Інтереси акціонерів Географічне розміщення акціонерів Активність акціонерів Делегування повноважень	Визначення можливих варіантів взаємовідносин між акціонерами та їх участі в управлінні товариством
Аналіз діяльності фінансових посередників	Відповідність чинному законодавству Ефективність діяльності Професійні можливості Авторитет на ринку	Вибір посередників та прогнозування їх ролі у діяльності товариства
Аналіз законодавчих та інших державних нормативних актів	Зміст норм Наслідки порушення	Визначення можливих варіантів організації чи регулювання акціонерних відносин

- визначення складу засновників та акціонерів;
- розподіл статутного фонду між окремими категоріями акціонерів, порядок та джерела його формування;
- визначення переліку та статусу органів товариства та його структурних підрозділів;
- визначення напрямків діяльності товариства;
- визначення повноважень органів товариства;
- вибір дивідендної політики та механізму розподілу доходів;
- визначення умов обігу акцій товариства;
- перелік та обсяги пільг засновникам та іншим акціонерам товариства.

Обираючи ті чи інші варіанти рішень за перерахованими елементами, суб'єкти моделювання формують певний тип (модель) товариства, якому притаманний певний прогнозований характер відносин.

Галузеві аспекти акціонерних відносин зумовлюють доцільність формування певних моделей акціонерних товариств, діяльність яких забезпечувала б задоволення тих чи інших інтересів засновників щодо створення і діяльності цих структур з врахуванням специфіки галузі.

В залежності від найбільш поширених мотивів створення акціонерних товариств в АПК України і певної специфіки окремих його галузей, визначені перспективні моделі таких товариств:

- колективна модель, тобто товариство, у якому поєднуються акціонерні та колективні принципи організації і функціонування;
- кооперативна модель, тобто товариство, яке створене і функціонує на кооперативних принципах або ці принципи є пріоритетними у його діяльності;
- інтеграційна модель, тобто товариство, діяльність якого забезпечує поєднання виробничих процесів підприємств взаємопов'язаних (суміжних) галузей АПК;
- координаційна модель, тобто товариство, діяльність якого забезпечує координацію господарської діяльності його учасників;
- холдингова модель, тобто товариство, внутрішня структура якого забезпечує високу фінансово-господарську самостійність підрозділів.

Створення акціонерних товариств є одним з варіантів реформування колективних сільськогосподарських підприємств (КСП). В

зр'язку з цим в процесі дослідження була обгрунтована модель сільськогосподарського акціонерного товариства (САТ). Основними параметрами цієї моделі, що розглядається як особлива економічна система, відносини в якій регулюються у максимальному наближенні до забезпечення традиційних інтересів селян, але за пріоритетного використання переваг акціонерних відносин, є:

- заснування його як закритого товариства за участю всіх (або переважної більшості) осіб, які працювали у КСП;
- формування статутного фонду на рівні повної вартості майна КСП за рахунок внесення до нього індивідуальних майнових паїв колишніх членів КСП в обмін на акції САТ;
- платного використання САТ земельних прав, що належать його засновникам;
- застосування тріступінчастої структури органів управління та максимальне розширення фінансово-господарської самостійності виробничих підрозділів;
- розширення напрямків діяльності у сферах, так чи інакше пов'язаних з основною (сільськогосподарською) діяльністю товариства (насамперед: переробка сільськогосподарської сировини і реалізація її продуктів);
- збереження ключових рішень у сфері повноважень вищого органу товариства за широкого делегування більшості його функцій раді товариства та правління і часткового або повного збереження підтвердження правомочності рішень щодо делегованих повноважень за вищим органом;
- практика щорічної виплати дивідендів з урахуванням поточних можливостей товариства та розмежування доходів від володіння корпоративними правами і від трудової участі в товаристві за рівноправності всіх категорій акціонерів;
- мінімальна участь товариства у обігу акцій при обмеженій сфері такого обігу колом фактичних або потенційних засновників;
- надання пільг засновникам переважно на взаємовигідних умовах при максимальному збереженні пільг, які надавались у КСП.

Як приклад реалізації такої моделі наводиться закрите акціонерне сільськогосподарське товариство "Агрофірма "Зоря" Одеської обл.,

акціонерами якого є понад 1 тис. його працівників і пенсіонерів, а структура включає 7 підприємств та 8 спеціалізованих служб.

Одним з шляхів інтеграції агропромислового виробництва є залучення сільськогосподарських підприємств до володіння корпоративними правами у підприємствах по переробці сільськогосподарської сировини. Для реалізації цього напрямку в процесі дослідження була розроблена модель агропереробного товариства як особливої економічної структури, відносини у якій регулюються з максимальним поєднанням інтересів сільськогосподарської і переробної сфери АПК за рахунок спрямованого формування акціонерних відносин. Ця модель передбачає:

- проведення нової емісії акцій для розміщення їх серед сільськогосподарських підприємств-постачальників;
- формування статутного фонду на рівні, достатньому для виділення контрольного пакету акцій сільськогосподарським товаровиробникам, в тому числі і з використанням особливого механізму оплати акцій;
- застосування тріступінчастої структури органів управління та максимальне розширення фінансово-господарської самостійності виробничих підрозділів товариства;
- пріоритет основного напрямку діяльності у поєднанні його з іншими, перспективними для всіх або більшості учасників, напрямками;
- передача більшості повноважень загальних зборів ради товариства з збереженням за зборами прийняття ключових рішень;
- поєднання практики щорічної виплати дивідендів у залежності від поточних можливостей товариства з наданням певних пільг власним акціонерам щодо часткового перерозподілу кінцевого результату, як правило, в залежності від участі у створенні останнього;
- максимальне утримання власних акцій постачальниками сировини при збереженні суттєвого пакету акцій у працівників товариства;
- надання широкого кола пільг акціонерам для стимулювання утримання ними контрольного пакету акцій.

Гнучкість акціонерних відносин дозволяє використовувати їх з метою координації інтересів різних суб'єктів господарювання, поєднання різних напрямків діяльності тощо. Ці аспекти були відображені

в моделях холдингової компанії (на прикладі племінних підприємств), навчально-виробничого (на прикладі агропромислового коледжу, Полтавська обл.) та дослідно-виробничого товариств (на прикладі дослідних господарств системи УААН), які також були розроблені в процесі дослідження.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Формування акціонерних відносин є невід'ємною частиною загального процесу становлення ринкової економіки в Україні. За відсутності глибоких наукових досліджень, достатнього досвіду ці відносини формуються, в більшій мірі, стихійно, без належної оцінки можливих наслідків. Сучасні дослідження акціонерних відносин зосереджені, переважно, у юридичній сфері, а економічних їх сторін - у сфері обігу акцій (фондовому ринку). Водночас на нинішньому етапі розвитку важливо забезпечити наукове обґрунтування цілеспрямованому, усвідомленому формуванню їх відповідно до бажаного змісту та характеру, внесення доцільних змін та коригування таких відносин в процесі діяльності акціонерних структур, виробити певні критерії для оцінки кожним суб'єктом акціонерних відносин можливих наслідків своєї участі у них.

Формування акціонерних відносин відбувається певних економічних умовах, а тому на цей процес впливають різні фактори, в тому числі галузеві особливості діяльності тих чи інших структур. В першу чергу, це стосується агропромислового комплексу, на характер взаємовідносин у якому досить суттєво впливають природно-кліматичні, територіально-географічні, соціальні та інші фактори.

Тому проблема формування та регулювання акціонерних відносин у агропромисловому комплексі, як однієї з ключових сфер економіки України, потребує першочергового вирішення, зокрема і з позиції усунення можливих негативних наслідків.

2. Проблема формування та регулювання акціонерних відносин охоплює широке коло питань, які впливають на її вирішення. Першочергового вирішення з цих питань на сучасному етапі потребують:

- наукова розробка теорії акціонерних відносин як конкретної сфери економічних відносин;
- виявлення сучасних тенденцій розвитку акціонерних відносин та можливих їх наслідків ;

- обґрунтування основних принципів організації та регулювання акціонерних відносин (створення акціонерних товариств, управління обігом акцій та формуванням їх пакетів, дивідендна політика, реструктуризація товариств та ін.);
- формування повномасштабної оцінки характеру та змісту акціонерних відносин;
- розробка механізму організаційно-економічного моделювання акціонерних відносин.

Ці питання тісно пов'язані між собою і дають уявлення про акціонерні відносини як єдину систему знань, тобто складають зміст цілісної методології проблеми формування та регулювання таких відносин.

3. Дослідження акціонерних відносин ґрунтується на виділенні їх як самостійної економічної категорії, аналізі та характеристиці її основних зв'язків та елементів, оцінці можливих варіантів впливу на ці відносини і їх результативність, пошуку і обґрунтуванні оптимальних рішень (варіантів), прогнозуванні можливих наслідків різних варіантів рішень.

4. Акціонерні відносини є самостійною економічною категорією, що відображає певне коло відносин в рамках цілісної системи, яку складають їх суб'єкти та правові, організаційні та економічні аспекти участі цих суб'єктів у процесі випуску та обігу акцій. Їх економічною основою є акціонерна власність як корпоративна форма приватної власності.

5. Акціонерні відносини формуються в процесі створення, функціонування, реорганізації та ліквідації особливого середовища - акціонерних товариств, характер взаємовідносин між елементами структури яких визначає співвідношення різних за інтересами груп акціонерів. Створення та діяльність таких товариств підпорядковується економічному регулюванню, яке, щодо акціонерних відносин, здійснюється переважно через наступні механізми:

- забезпечення інтересів засновників та поєднання їх з іншими акціонерами товариства в процесі його створення;
- вибір варіанту контролю за діяльністю акціонерного товариства з боку його акціонерів;
- управління обігом акцій як процес контролю за зміною якісної структури їх власників та встановлення умов, за яких фор-

мується або підтримується оптимальне поєднання інтересів у товаристві;

- формування пакетів акцій як складова частина процесу управління їх обігом з метою підвищення ефективності участі акціонерів у справах товариства;
- вибір дивідендної політики як інструменту підпорядкування діяльності акціонерних товариств вирішенню конкретних стратегічних і поточних завдань через цілеспрямований вплив на суб'єктів відносин з метою спонукання їх до прийняття бажаного для товариства рішення;
- здійснення реструктуризації акціонерних товариств для активізації їх елементів з метою підвищення ефективності діяльності;

6. Для прийняття рішення про участь у акціонерних відносинах їх потенційним і фактичним учасникам доцільно використовувати комплексну оцінку акціонерних товариств, яка охоплює всесторонній аналіз різних сфер діяльності останніх. В умовах перехідної економіки ринкові коливання курсу акцій можуть слугувати одним, але не єдиним, з елементів такої оцінки.

7. Використання теорії акціонерних відносин дає можливість створювати моделі акціонерних товариств, які відповідають певним характеристикам. В агропромисловому комплексі, залучивши інтереси засновників, доцільно застосовувати колективну, кооперативну, інтеграційну, координаційну та холдингову моделі, в яких формуються специфічні, орієнтовані на задоволення першочергових конкретних потреб, і прийнятні для всіх учасників економічні відносини.

8. Акціонерні відносини можуть застосовуватись у будь яких сферах агропромислового комплексу, в тому числі і в сільському господарстві. Їх привабливість полягає, насамперед, у можливостях залучити інвестиції для створення чи подальшого розвитку господарських структур за рахунок розміщення корпоративних прав, а також у обмеженій відповідальності учасників.

Водночас при участі у таких відносинах слід враховувати високу ступінь ризику діяльності на ринку цінних паперів і, у разі необхідності, застосовувати комплекс запобіжних заходів, які дозволяють зменшити цей ризик.

9. Формування акціонерних відносин в агропромисловому комплексі має певну специфіку, яку необхідно враховувати при вирішенні

тих чи інших питань. В порядку превентивного усунення небажаних тенденцій та явищ в цьому процесі доцільно:

- внести зміни до чинного законодавства з питань регулювання створення та діяльності акціонерних товариств і обігу цінних паперів, зокрема щодо посилення захисту прав меншості, формування складу органів товариств та статутного фонду за рахунок внесення земельних прав;
- розгорнути широку роз'яснювальну роботу щодо участі населення, особливо сільського, у акціонерних відносинах, зокрема і через стимулювання розвитку мережі науково-консультаційних пунктів;
- застосовувати науково обгрунтовані розробки щодо формування конкретних акціонерних структур, особливо таких, які створюються в процесі відповідного перетворення діючих підприємств і організацій;
- застосовувати механізми, які, поряд з залученням коштів, дозволяють вирішити інші спільні проблеми для учасників акціонерних відносин, зокрема: інтеграції виробництва, кооперації діяльності, концентрації власності та ін.

10. Подальший розвиток акціонерних відносин в агропромисловому комплексі пов'язаний, зокрема, з розширенням сфери обігу акцій, тобто з активізацією участі суб'єктів цих відносин на ринку цінних паперів. З врахуванням особливостей галузей АПК, цей процес має супроводжуватись розробкою і застосуванням комплексу заходів, спрямованих на запобігання банкрутства товариств, відчуження селян від землі та ін.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та брошури

1. Лупенко Ю. Акціонерні товариства в АПК. - К.: ІАЕ, 1997. - 185 с. - 10.9 др.арк.
2. Лупенко Ю.О. Акціонерні відносини в системі агробізнесу// Підприємництво в аграрній сфері економіки/ М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова та ін.; За ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка. - К.: ІАЕ, 1997. - С. 191-261.
3. Лупенко Ю.О., Малік М.Й. Розвиток майнових відносин власності// Сучасна аграрна політика України: Проблеми становлення/ Саблук П.Т., Лукінов І.І., Юрчишин В.В. та ін.; За ред. Саблука

- П.Т., Юрчишина В.В. - К., 1996. - С. 272-290, в т.ч. автора - 284-285, 288-289.
4. Лупенко Ю.О. Організаційно-економічні форми діяльності переробних підприємств// Розвиток форм господарювання на селі/ В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.Й. Малік та ін.; За ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. - К.: Урожай, 1993. - С. 188-196.
 5. Лупенко Ю.А., Малік М.И., Грищенко А.Ф. Углубление хозрасчетных отношений в условиях аренды// Человек в аграрной сфере/ Шепотько Л.А., Прокопа И.В., Крисанов Д.Ф. и др.; Отв.ред. Л.А. Шепотько; АН УССР. Ин-т экономики. - К.: Наукова думка, 1991. - С. 177-187, в т.ч. автора 182-187.
 6. Лупенко Ю.О. Акціонерне товариство. Товариство з обмеженою відповідальністю. Товариство з додатковою відповідальністю. Повне товариство. Командитне товариство// Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств/ ІАЕ УААН; За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка - К., 1997. - С. 38-46, 460-471, 475-482.
 7. Лупенко Ю.О. Акціонерне товариство. Товариство з обмеженою відповідальністю. Товариство з додатковою відповідальністю. Повне товариство. Командитне товариство// Рекомендації з реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств/ Мінсільгоспсрод України, Держкомзем України, УААН, ІАЕ, Інститут землеустрою; За ред. П.Т. Саблука. - К., 1997. - С.44-51, 103-121.
 8. Лупенко Ю.О. Приватизація переробних підприємств. Реструктуризація підприємств// Посібник по реформуванню переробних підприємств. Приватизація/ ІАЕ УААН.- К., 1997. - С. 3-10, 15-17.
 9. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Німчук В.П. Приватизація майна дослідних господарств. Порядок управління діяльністю акціонерного товариства, створеного на базі майна дослідного господарства// Рекомендації по реформуванню дослідних сільськогосподарських підприємств (проект)/ ІАЕ УААН. - К., 1997. - С. 4-14, в т.ч. автора - с. 4-13.
 10. Лупенко Ю.О. Акціонерне товариство// Рекомендації з подальшого реформування колективних та інших сільськогосподарських підприємств/ Мінсільгоспсрод України, Держкомзем України, УААН, ІАЕ; За ред. акад. УААН П.Т. Саблука. - К., 1996. - С. 44-48.
 11. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Німчук В.П. Приватизація майна дослідних господарств. Порядок управління діяльністю акціонерного товариства, створеного на базі майна дослідного господарства// Методичні рекомендації по реформуванню дослідних

- сільськогосподарських підприємств (проект)/ ІАЕ УААН. - К., 1996. - С. 3-12, в т.ч. автора - с. 3-10.
12. Саблук П., Лупенко Ю., Малік М. Рекомендації по створенню акціонерних товариств в агропромисловому комплексі; Вид.2-е, доповн. і переробл./ ІАЕ УААН. - К., 1995. - 31 с., в т.ч. автора - с. 4-14, 16-30.
 13. Месель-Веселяк В., Лупенко Ю., Малік М. Методичні рекомендації по створенню державної холдингової компанії "Племінні заводи України"/ ІАЕ УААН. - К., 1995. - 18 с., в т.ч. автора - с. 3, 5-17.
 14. Пилипченко О.І., Лупенко Ю.О., Малік М.Й. Рекомендації по концентрації майнової власності в підприємствах АПК (організаційно-методичні підходи) / ІАЕ УААН. - К., 1995. - 12 с., в т.ч. автора - с. 4-5, 6-8, 11.
 15. Саблук П.Т., Малік М.Й., Лупенко Ю.О., Бородіна О.М. Методичні рекомендації по приватизації майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств/ ІАЕ УААН. - К., 1994. - 55 с., в т.ч. автора - с. 4-8, 10-28, 41-47.
 16. Лупенко Ю.О. Роздержавлення молочної промисловості з участю постачальників сировини// Методичні рекомендації по формуванню і розвитку ринку молока/ ІАЕ УААН. - К., 1994, с. 64-78.
 17. Саблук П., Лупенко Ю., Малік М. Рекомендації по створенню акціонерних товариств в агропромисловому комплексі/ ІАЕ УААН. - К., 1993. - 33 с., в т.ч. автора - с. 4-12, 13, 15, 16-32.
 18. Лупенко Ю.О. Реорганізація колгоспів (радгоспів) в акціонерні товариства// Рекомендації по реформуванню колгоспів і радгоспів/ Мінсільгоспрод України, ІАЕ УААН. - К., 1992. - С.22-27.
 19. Полозенко Д.В., Лупенко Ю.О., Раєвський К.Є. Методичні рекомендації по організації акціонерних товариств на підприємствах АПК/ Мінсільгосп України, УкрНДІ економіки АПВ ім. О.Г. Шліхтера. - К., 1991. - 40 с., в т.ч. автора 3-8, 10-19, 22-36, 38-39.

Статті в наукових виданнях

20. Лупенко Ю.О. Формування контрольних пакетів акцій акціонерних товариств// Фінанси України. - 1997. - № 9. - С. 98-101.
21. Пилипченко О.І., Лупенко Ю.О. Механізм концентрації власності в агропромисловому комплексі// Економіка АПК. - 1995. - № 5. - С. 65-67, в т.ч. автора с. 66-67.
22. Лупенко Ю.О. Формування акціонерних структур в АПК// Економіка України. - 1993. - № 11. - С. 54-59.
23. Лупенко Ю.А. Акционерные предприятия в АПК// АПК: экономика, управление. - 1992. - № 3. - С. 73-76.
24. Лупенко Ю.А. Расчетные цены в системы внутривозрастных экономических отношений// Экономика и организация сельского хозяйства. Вып. 89. - К.: Урожай, 1991. - С. 33-36.

АНОТАЦІЇ

Луценко Ю.О. Акціонерні відносини в агропромисловому комплексі (методологія і організація). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.07.02 - Економіка сільського господарства і АПК. - Інститут аграрної економіки УААН, Київ, 1997.

В дисертації розглядаються основні положення теорії і практики акціонерних відносин та обґрунтовані напрямки їх формування в агропромисловому комплексі України. Запропонований механізм регулювання акціонерних відносин, який вклучає питання управління, дивідендної політики, створення і реструктуризації акціонерних товариств, їх комплексної оцінки та організаційно-економічного моделювання. Розроблені перспективні моделі акціонерних товариств різних типів. Основні результати роботи використані в нормативних документах та науково-практичних рекомендаціях.

Ключові слова: акціонерні відносини, акціонерні товариства, дивіденди, моделювання, оцінка, реструктуризація, управління.

Луценко Ю.А. Акционерные отношения в агропромышленном комплексе (методология и организация). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.07.02 - экономика сельского хозяйства и АПК. - Институт аграрной экономики УААН, Киев, 1997.

В диссертации рассматриваются основные положения теории и практики акционерных отношений, а также обосновываются основные направления их формирования в агропромышленном комплексе Украины. Предлагается механизм регулирования акционерных отношений, включающий вопросы управления, дивидендной политики, создания и реструктуризации акционерных обществ, их комплексной оценки и организационно-экономического моделирования. Разработаны перспективные модели акционерных обществ различных типов. Основные результаты работы использованы в нормативных документах и научно-практических рекомендациях.

Ключевые слова: акционерные отношения, акционерные общества, дивиденды, моделирование, оценка, реструктуризация, управление.

Lupenko Y.O. Joint Stock Relationships in the Agroindustrial Complex (Methodology and Organization). - Manuscript.

The thesis is submitted for the Scientific Degree of Doctor of Economic Sciences of the speciality 08.07.02 - Economics of Agriculture and Agroindustrial Complex. - Institute of Agricultural Economics of Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, Kyiv, 1997.

The fundamentals of the theory and practice of the joint stock relationships and the main directions of their formation in the Agroindustrial Complex of Ukraine are considered in the thesis. The mechanism for regulation of joint stock relationships has been proposed. It includes the points of management, the dividend policy, organization and restructuring of the joint stock partnerships, their multiside estimation, economic and organization modeling. The perspective models of the joint stock partnerships of different types have been worked out. The main result of the study have been used in the legal documents, scientific and practice recommendations.

Key words: joint stock relationships, joint stock partnerships, dividends, modeling, estimation, restructuring, management.

Підписано до друку 12.11.1997 р. Формат 60x96/16.

Ум.др.арк. 2.1. Обл.вид.арк. 2.0 Наклад 100 прим. Зам. № 9/

ДОП Інституту аграрної економіки УААН
252127, Київ-127, вул. Героїв оборони, 8

AV 38.890
AV 38.890